М. Михайленко.

РОСІЯ Й УКРАЇНА

Ціна 15 центів.

1915.
Накладом Української Народної Ради в Америці.

З друкарні „Свободи", 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

327.477
M994h
Storage

Др. Іван Франко.

Багно гнилеє.

(Посьвята Росії).

Багно гнилеє на сході Европи
Покрите цьвіллю, зеленю густою!
Розсаднице недумства і застою,
Росіє! Де лиш ти поставиш стопи —

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвите бездушність, наче пліcень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: Даю свободу!
Дреш шкуру й мовиш: Двигаю культуру!

Як не сїчеш, не бєш, в Сибір не шлеш,
То мов опир із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцнїє в тобі;
Свобідний дух або втїкати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі!

I. ВСТУП.

Втягнувши в свій круговорот також український нарід, теперішня війна поставила перед ним питанє, яке становище заняти супроти воюючих сторін.

Війна застала український нарід в положеню, в якім він, не маючи державної самостійности, не може виступити в ролї окремого державного чинника, а притім силою своєї державної приналежности знаходить ся в обох воюючих таборах.

Живучи своїм національним житєм, съвідомий своєї національної цїли, український нарід не може помирити ся зі становищем, яке вказує йому в його теперішній війнї його державна приналежність, сповняючи без застережень по обох сторонах обовязки льояльности підданого, служачи тільки орудєм держав, з якими злучила його історична доля.

Як в часї мира, так тим більше в часї війни український нарід мусить вести свою самостійну національну політику, відповідно до його національних змагань, до його національного ідеалу — **Вільної України.**

Становище, яке має заняти український нарід в теперішній війнї, зводить ся в даних обставинах до питаня, котрої сторони побіда або погром лежать в його інтересї: держав Середної Европи чи Росії?

Обмірковуючи се питанє, **треба розглянути відносини між Росією** (її урядом і її громадянством) **й Україною**, в минувшости і в теперішности, треба установити на основі минувшости й теперішности розвиток російсько-українських відносин в будучности, розглянути можливости, які може принести для Росії, яко держави теперішна війна, вкінци оцінити кожду з тих можливостий з огляду на інтерес українського народу.

Тоді відповідь на поставлене питанє насунеть ся сама собою. Тоді стане ясно, що з історичного укладу відносин між Росією й Україною, який — додаймо — є в цілости ділом російської політики, виходить, що інтерес українського народу йде по лінії погрому Росії.

Таким чином здійснила ся би тільки історична відплата. Росія пожала би тільки те, що посіяла на протязі півтретя століття своєї політики в українській справі.

II. ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ СУПРОТИ УКРАЇНИ.

1. Від Переяславського договору до повного зруйнованя самостійности України.

Переяславський договір (1654 р.), яким український гетьман Богдан Хмельницький, визволивши Україну зпід панованя польської Річи посполитої, признав зверхність московського царя, був чим иншим в очах Великого Гетьмана і козацької старшини, а чим иншим знов в очах Москви.

В очах Богдана Хмельницького і козацької старшини, Україна, приймаючи зверхність московського царя, забезпечувала свою **державну самостійність** проти Польщі, Туреччини, Кримського хана, взагалі проти своїх зовнішних ворогів, проти яких Москва силою Переяславського договору повинна була обороняти Україну. Натомість і думки не було, щоб Україна зрікала ся своєї державної самостійности супроти Москви, стаючи складовою частю московського царства. Переяславський договір дуже докладно забезпечує **державну самостійність України супроти Москви.** На основі Переяславського договору Україна й Москва зовсім не злучили ся в одну державну цілість. Спільна для обох була тілько особа монарха, зрештою і Москва й Україна задержували свою державну окремішність.

Коли шукати для Переяславського договору відповідної формули в науці державного права, то злука України з Москвою підходить під одну з форм **союза держав,** а саме під поняте так званої реальної унії, яка полягає на тім, що дві держави лучить обовязкова спільність особи монарха. Можна би порівнати союз України з Москвою до теперішного союза Австрії з Угорщиною, причім треба додати, що Україна мала в деяких областях більшу самостійність ніж теперішні части австро-угорської монархії, — наприклад виборного гетьмана, право вдержувати дипльоматичні зносини з чужими державами і т. д.

Словом, Богдан Хмельницький і козацька старшина розуміли Переяславський договір яко со-

юз України з Москвою для збереженя державної самостійности України. Таксамо розуміли відношенє України до Москви й наслїдники Великого Гетьмана і як тільки хто з них бачив, що союз з Москвою грозить Українї втратою самостійности, зараз оглядав ся за иншими союзниками, щоби розірвати союз з Москвою. Таку ціль мала **Гадяцька умова** за Виговського (1659 р.), **договір Дорошенка з Туреччиною** (1669 р.), **договір Мазепи з шведським королем Карлом XII,** відновлений по полтавській битві Орликом.

Не так розуміла Переяславський договір Москва. Для московських царів, — як було видно з їх полїтики супроти України таки ще за житя Богдана Хмельницького, — Переяславський договір був тільки шляхом до осягненя сеї цїли, до якої Москва змагала супроти України від тої хвилї, коли між руськими племенами в їх історичнім розвитку почав зазначувати ся розділ на два національні (національно-культурні і національно-полїтичні) осередки: північний, — **московський** і полудневий, — **український.** З тої хвилї проявляє московський осередок невпинне змаганє: З'єднити всї руські землї під своїм пануванєм і накинути їм разом зі своїм полїтичним пануванєм своє національне обличе. З тою метою Андрій Боголюбський зруйнував і ограбив Київ. З тою метою Олексїй Михайлович заключив з Богданом Хмельницьким Переяславський договір.

Що Москва не думала держати ся постанов Переяславського договору; що Переяславський договір був для неї тільки способом, яким вона задумала ді-

стати Україну в свої руки, — се показало ся ще за життя Великого Гетьмана, який і почав придумувати, як би розірвати небезпечний для України союз з Москвою.

Думали про се і його наслїдники і — як зазначено висше — нераз, не два у звязи з ріжними полїтичними плянами хапали за зброю, щоби захистити самостійність України від московської полїтики, **аж доки битва під Полтавою 1709-ого р. не рішила долї України, — як отсе бачимо — на більше нїж два століття.**

По Полтавській битві дїло поневоленя України не зустрічало вже більших перешкод. Та всетаки треба було ще майже цїлого століття плянових заходів російського уряду, щоби зломити полїтичну самостійність України і знищити українську національну культуру. Се руйнованє української самостійности можна вважати закінченим в 1781. р., за царицї Катерини II. **Останки полїтичної автономії України знесено, край подїлено на губернії і заведєно кріпацтво.**

Таким чином **полїтично** Україна стала складовою частю російської держави без найменьшого слїду своєї недавної самостійности. Щодо **національної культури** то висші верстви, ті, що представляли культуру, змосковщили ся. Словом, при кінци 18-ого століття могло здавати ся, що Росія осягнула свою цїль щодо України.

2. Російський уряд супроти українського національного відродженя.

Так здавало ся і російському урядови і він на перші прояви українського національного відродженя, аж до 1840-их років, не звертав майже нїякої уваги.

Аж **Кирило-Методиївське Братство** своїми політичними стремлїнями звернуло на себе очи уряду і стягнуло важкі кари на братчиків, до яких належали тодїшні найвизначнїйші дїячі українського національного відродженя — Шевченко, Костомарів, Кулїш та ин.

Але й сумну долю членів Кирило-Методиївського Братства треба приписати не стільки тому, що вони були Українці, скільки назадницькому самодержавному правлїню Миколи І. взагалї.

На український національний рух яко небезпечну для Росії політичну силу почав російський уряд звертати свою увагу аж в 1860-их і 1870-их роках, доходячи до рішеня, що українство так небезпечне для російської держави, що його треба з корінем знищити. **Сей корінь — українську мову і літературу — мав за задачу знищити указ з 1876-ого року.**

Ще до початків українського національного відродженя все що українське і в **правно-публичнім житю** на українській землї (адмінїстрація, суд, школа, церков), і в **культурнім** житю українського громадянства, — було усунене і заступлене російським. Українське національне відродженє почало поволи витискати російщину з культурного житя громадянства, українщити громадянське жи-

тє на Україні. Появила ся **українська книжка,** розширюючи ся на всї области письменства, **український театр, початки української школи** (в формі недільних шкіл у Києві) з виглядами українщити шкільництво, **почало виростати сьвідоме українське громадянство.**

Се був початок українського національного відродженя. При щораз більшій національзації культурного житя громадянства на Україні появили ся би були силою природного розвитку змаганя до українщеня правно-публичного житя, до заведеня української мови в уряді, судї, школї, церкві, в орґанах самоуправи і т. п.

Указ з 1876-ого р. не тільки перервав сей природний розвиток, але зруйнував і все зроблене вже українським національним відродженєм.

Заборонивши вживанє української мови в усїх областях письменства, а також музичного і театрального мистецтва, і замкнувши доступ на російську Україну українській письменській книжцї зза кордону, де вона мала природну підставу розвитку і вільнїйші умови на українській землї в конституційній Австрії, — російський уряд повернув Україну властиво в такий стан, в якім вона знаходила ся безпосередно перед початком національного відродженя, з тим, що старати ся змінити той стан було злочином супроти держави.

Указ з 1876-ого р. є єдиним унїкатом в історії національних переслїдувань, не виключаючої самої Росії. Навіть російський уряд не видав та-

кої заборони проти нїякого иншого з поневолених народів своєї держави*).

Указом з 1876-ого р. установлено, що нема й не може бути України і є тільки „єдина неділїма Росія". Все правно-публичне житє на Україні як було так і остало ся російське, а указ 1876-ого р. відібрав ще й усяку змогу українського національного розвитку, який міг би в будучности змінити сей стан.

Указ з 1876-ого р. українство яко таке, без огляду на його зміст, на його полїтичні, суспільні і культурні змаганя проголошує злочином супроти російської держави. Український переклад евангелія являєть ся перед лицем російської держави таким самим злочинним дїлом, як приміром пропаґанда соціяльно-революційних ідей. Бути Українцем — значило: бути державним злочинцем.

В таких умовах, з малими змінами в напрямі лагідности або строгости, залежало від кождочасного настрою власти, оставала Україна аж до російської революції 1905-ого року. В таких услівях розвивала ся українська лїтература, росла українська національна сьвідомість, дозрівала українська полїтична думка і ішов партійний розділ між українським громадянством.

Україна переходила шлях від лїтературного **до полїтичного відродженя**, від сьвідомости національно-етноґрафічної окремішности, до сьвідомости окремішности національно-полїтичної, — а російський уряд все стояв на своїм, що України нема й

*) Литовцям заборонено було на якийсь час уживати латинської азбуки, але не рідної мови.

не може бути, а є тільки єдина неділима Росія, на скількиж проявляєть ся українське національне житє, то се є злочин супроти „єдиної, неділимої Росії", злочин, який треба винищувати, переслїдувати, карати.

Таким чином столїтє українського національного відродженя не принесло нїяких змін в полїтичнім положеню України в російській державі. Правно-публичне житє на українській території носило далї російський національний характер. Законні основи для розвитку українського національного житя і здобуваня щораз більшого законного простору в державі не істнували. Українське питанє, яко одно з питань державного житя для російського уряду не істнувало. Українську територію вважав російський уряд російською національною територією, український нарід — частю російського народу, українську мову — просто-народним нарічєм російської мови. А змаганє здобути українському національному житю признанє держави вважало ся не природним законним змаганєм, для якого треба знайти заспокоєнє у відповідних формах державного ладу, лише злочином супроти держави.

3. Українська справа в „конституційній" Росії.

Російська революція, 1905-ого р., анї не принесла основної переміни полїтичного ладу російської імперії, бо дала Росії тільки конституційну вивіску — безсильний супроти уряду парлямент, анї не принесла зміни полїтичного положеня українського народу.

Єдина основна зміна — се те, що **в бурливих хвилях революції потонув указ з 1876-ого р.** Кажемо потонув, бо формально ніхто його не змінявъ; обі сторони — українське громадянство і російський уряд — з вибухом революції признали його мовчки неістнуючим; опісляж, хоч настала реакція, яка приносила все нові й нові постанови проти українського слова, уряд доси не поважив ся пробувати воскресити обовязкову силу указу з 1876-ого року.

Можна сьміло сказати, що українська ґазета і книжка, появляючи ся по перших побідах революції „явочним порядком", — себто не дбаючи про дозвіл властий — на аренї громадянського житя завоювала собі право на житє.

Одначе як тільки власть очуняла ся і почала знов забирати в свої руки пановане в державі, появили ся нові обмеженя українського друкованого слова, обмеженя, яких метою було спинити його розвиток та ослабити його силу впливу на громадянство.

Виконуючи „тимчасові постанови про пресу", які обовязують і доси, російський уряд зачислив українську пресу **до „інородческої"** себто чужоплемінної преси, яка по згаданим постановам підпадає під тяжші приписи ніж преса російська (приміром щодо часу, в якім пресова власть має видати дозвіл на видаване ґазети і т. д.).

Та рівночасно, виконуючи постанови митового договору з Австро-Угорщиною, той сам російський уряд зачислив українську літературу **до російської літератури, щоби, користаючи з постанови, що**

привіз російської літературної продукції з Австро-Угорщини до Росії підлягає митовій оплаті (літературна продукція в инших мовах вільна від тої оплати), міг накладати митову оплату на українські книжки, видавані в австрійській Україні і таким способом утрудняти духові звязки між російською й австрійською Україною.

Ся двояка практика російського уряду, який в однім випадку вважає українську літературу чужоплемінною, в другім російською, а все з метою примінити до неї **острійші** для неї постанови, — сьвідчить ясно про стремління сучасної російської державної власти супроти українського слова.

Але переслїдуваня російського уряду супроти українського друкованого слова на тім не обмежили ся.

Історія конфіскат і грошевих кар на українські періодичні й неперіодичні виданя показує, що російський уряд до українських видань прикладає зовсїм иншу міру ніж до російських. І що вільно видавати російською мовою, се в українській мові стрічає конфіската і грошева кара. Стремління російського уряду ясне: спинити розвиток українського друкованого слова і відвернути від нього інтеліґентні верстви українського громадянства, особливо молодіж, яка, не маючи української літератури для заспокоєня своїх духових потреб, — мусить звертати ся до літератури російської.

Дальшим способом переслїдувань російського уряду супроти українського друкованого слова є — **переслїдуваня читача української ґазети, брошури чи книжки.** До селянської маси українське

друковане слово таки просто не допускаєть ся місцевою адміністрацією; інтеліґенцію переслїдують, проганяють зі служби; з публичних бібліотек українська ґазета, брошура і книжка — прогнана.

Ще гірше як з українським друкованим словом стоїть справа з **українськими товариствами.** Українська ґазета і книжка всетаки якось животїла; натомісць українські товариства — з малими виїмками — всї позакривано, не дозволяючи закладати нових, а ті що ще остали, взято під таку „опіку", що навіть рефератів українською мовою читати в них не вільно.

В початках російської „конституції" почав на Україні виростати цілий ряд товариств, користуючи ся законом про товариства. Та швидко показало ся, що той закон не для Українців писаний. Уряд почав заложені товариства закривати, а президент ради міністрів Столипін, з приводу розглядання сенатом одної із жалоб проти недозволеня українського товариства, дав пояснене, що заложеня нових українських товариств адміністрація повинна не допускати, а істнуючі закривати незалежно від того, що ті товариства відповідають постановам закона про товариства: сам український характер товариства є достаточною основою вважати їх протизаконними і недозволяти на їх істноване.

Се пояснене Столипіна дало російським властям знамениту збрую проти українських товариств, які швидко одно за другим позникали з лиця землї. Дійшло до того, що не дозволено навіть

заложити товариства для охорони Шевченкової могили.

З поодиноких переслїдувань всего, що українське, треба згадати переслїдуваня Українців учасників всеросійського учительського з'їзду, який виступив з домаганями української народної школи, і заборону сьвяткованя 100-лїтного ювилею уродин Шевченка, заборону, на яку українське громадянство в Києві відповіло великою демонстрацією.

Переходячи до законодатної дїяльности російського уряду, яка від 1906. р. відбуваєть ся в конституційній формі, себто через двопалатний російський парлямент, Державну Думу і Державну Раду, треба найперше згадати про справу **українського представництва в російськім парлямент**ї.

В першій і другій Державній Думі українське представництво було доволї численне й подавало як найлїпші надії на будуче. Перший і другий раз ішла жива орґанїзаційна робота, яка виявила ся на-зверх заложенєм української громади і видаванєм орґану („Вісти з Думи"); вияснили ся програмові питаня і навязували ся зносини з иншими думськими фракціями. Одначе і в першій і другій Думі коротке житє і швидкий розпуск їх не дав сїй творчій працї українства на парляментарній аренї розвинути ся як слїд і принести свої плоди.

Тимчасом сенатські поясненя виборчого закона з червня 1907-ого р. і повна побіда реакції спричинили, що вже в третій Думі не стало сьвідомих Українців, — стан, який і доси не змінив ся.

Щодо законодатної дїяльности російського у-

ряду, наскільки вона проявляла ся в Думі, то її характер був усе різко протиукраїнський, обрусительний. Се особливо виявило ся в законопроєктах про народну школу, про судівництво та инше. Даючи — що правда, дуже незначні — права всім иншим „місцевим" мовам, ті законопроєкти виключали уживанє української мови, а виступи деяких поступових послів в обороні української мови мали той наслїдок, що уряд з реакційною більшостю Думи тільки ще яснїйше формулував протиукраїнський характер тих законопроєктів.

Словом, полїтика російського уряду супроти України із заведенєм „конституції" зовсїм не змінила ся. Російська державна власть й до нинїшного дня продовжує полїтику, розпочату ломанєм Переяславського договору, полїтику, яка стоїть на тім, що в межах російської держави нема місця для вільного національного житя українського народу.

—o—

III. УКРАЇНСЬКА СПРАВА Й РОСІЙСЬКЕ ГРОМАДЯНСТВО.

1. Від початку 19-ого столїтя до революції 1905-6. р.*)

Розглянувши відношенє російського уряду до України переходимо до питаня: **як ставило ся до української справи російське громадянство,** — те

*) Докладний розгляд сеї справи дають праці: „Историческая Польша и великорусская демократія" М. Драгоманова (Женева, 1882) і „Польський і руський революційний рух і Україна" М. Лозинського (Львів 1908).

російське громадянство, яке на протязі цілого минулого століття і аж до наших днів вело геройську боротьбу проти російського царизму за перебудову державного ладу російської імперії на основах політичної свободи і суспільної справедливости?

Здавало ся би, що Україна — найбільш поневолена країна царської держави — повинна найти серед російського громадянства в його боротьбі з царизмом найбільше зрозуміне для свого положеня і своїх визвольних змагань. Здавало ся би, що російське громадянство, виступаючи проти царизму, тимсамим повинно виступати яко горячий оборонець України; її політичної самостійности, знищеної царизмом; її прав на свобідне національне житє, відібраних російським урядом, здавало ся би, що в програмі визвольних змагань російського громадянства до перебудови державного ладу російської держави одну з найважнійших точок повинна творити — **воля України.**

Одначе дійсність дає нам зовсім инший образ. Історія розвитку політичних ідей серед російського громадянства дає нам яркий примір, який вплив на уклад політичної думки громадянства має держава — фактом свого істнованя і своїм впливом на виховане громадянства. Виростаючи в самодержавній Росії, навчаючи ся історії свого народу і своєї держави в урядовім дусі, російське громадянство незамітно для себе переймало ся в національній справі, й особливо щодо України поглядами і стремлінями російського уряду. І як царський уряд з Петербурга старав ся зробити з цілої російської держави одну всеросійську тюрму,

так російське громадянство в своїх визвольних змаганях мріло — таксамо перемінити цїлу російську державу у всеросійський рай. Про те, що російська держава, побудована на поневоленю цїлого ряду народів, повинна розпасти ся на свої природні части, з яких кожда має право жити своїм вільним житєм, мали відвагу думати й говорити тільки нечисленні дїячі і ґрупи російського громадянства.

Урядовий погляд на національну справу в російській державі російське громадянство вміло скріпити арґументами, взятими з области ідей космополїтизму й інтернаціоналїзму. Для російського громадянина, що поклоняв ся новочасним загально-лудським ідеям, вселюдське на землях російської держави зливало ся з всеросійським і могло здїйснювати ся тільки яко **всеросійське.** А підношенє національного питаня видавало ся йому вузким партикуляризмом, шкідливим для здїйсненя вселюдських ідей. Тойсам російський громадянин, котрий з запалом виголошував заповіт Турґенєва про російську мову; котрому плеканє й береженє російської мови видавало ся таким природним як сонце і воздух; котрий поглянув би мов на божевільного на Нїмця, Француза чи Анґлїйця, коли хто з них сказав би, що російська національність, російська мова й література, полїтична самостійність російської нації, — се все прояви шкідливого партикуляризму з огляду на вселюдські ідеї, які заступають вони — Нїмці, Французи чи Анґлїйці; тойсам російський громадянин — змаганя українського народу до збереженя своєї національности,

розвитку своєї мови й літератури, здобутя втраченої політичної самостійности пятнував яко реакційний шкідливий партикуляризм.

Очевидно, спорити з такими поглядами значило би розбивати отворені двері. Се-ж ясно, **що вселюдське відносить ся до змісту не до форм**; що воно може проявляти ся в як найріжнороднійших національних формах; що в цілій природі, до людської громади включно, істнує як найбільша ріжнородність. І нема ніякої розумної причини, чому якраз розвиток **української** національности, вільне житє **українського** народу треба вважати шкідливим з огляду на вселюдське. Невжеж тому, що історичним змаганєм Москви є розрости ся коштом України?

Та досить, що власне так укладали ся ті поняття в умі російського громадянства. Вселюдське підмінювало ся всеросійським і шкідливим для вселюдського проголошувало ся те, що стояло на шляху всеросійського.

Особливо щодо України то російське громадянство під впливом російського уряду, який у своїх інтересах стояв на становищи **національної єдности** так званого „руського съвіта", все готово було радше схиляти ся до поглядів уряду ніж признавати Україну окремим національним орґанізмом.

І ми бачимо на протязї цілого 19-ого столїтя й аж до наших днїв, як тесаме російське громаданство, яке веде боротьбу з царизмом за перебудову державного ладу російської держави, до української справи ставить ся передівсім байдужно, відзначаючи ся при тім повним незнанєм справи.

А коли йому про українську справу нагадати, то воно виявляє невдоволене, що ось, мовляв: стільки важних діл вреба порішити, а ви ще зі своєю партикулярною справою лізете, мішаючи загальному ділу. І чим близше до наших днів, те невдоволене в деяких кругах російського громадянства перемінювало ся в становище таксамо ворожо до української справи як становище російського уряду.

На самім початку 19-ого століття стрічаємо ся серед російського громадянства з рухом **декабристів**, який мав на меті завести конституційний лад в Росії. І коли ми заглянемо до програми декабристів, яку представляла „Русская Правда" Пестеля, то побачимо там такусаму централїзаційно-обрусительну систему, як і в полїтиці тодїшного російського уряду та його попередників. Виділюючи Польщу в окрему державну одиницю, залежну від Росії, Пестель заявляє, що всї инші землї російської держави повинні стати національно російськими, не виключаючи навіть Фінляндії. Колиж Польща не згодила ся би на таку залежність від Росії, яку призначує їй „Русская Правда", тодї й Польщу треба включити до Росії, і тодї вона також має стати національно російською. Словом, тасама централїзаційно-обрусительна система, яка була традиційною полїтикою російського уряду, тільки ще уліпшена. Всї народи на всїм просторі російської держави повинні бути „русскіе" — рішає Пестель і довести до сього ставить за головну задачу тій конституційній Росії, за яку декабристи поклали свої голови.

Безперечно, полїтичні ідеї декабристів не були

чужі й на Україні, де вони звязували ся з традиціями полїтичної самостійности України. Але між українськими полїтичними кружками й російськими декабристами не було тїснїйших звязків, яким перешкаджали власне цетралїзаційно-обрусительні стремлїня російських декабристів.

Се ясна річ, що від здїйсненя програми Пестеля годї було сподївати ся приверненя полїтичної самостійности України; ся програма домагала ся переведеня зросійшеня України до останка.

В 1840-их роках бачимо як в російських передових лїтературних кругах проявляєть ся вороже відношенє до відродженя української лїтератури, якому дає вислів критик Бєлїнський. Дістаєть ся там і українській мові і українським лїтературним творам і обробленю їх. Словом, западає рішенє, що се груба, мужицька мова, нездібна до розвитку, до осягненя вершин лїтературної творчости.

В 1850-их і 1860-их роках в житю російського громадянства виділяють ся особливо **Бакунїн і Герцен.** Сї два велитнї російської громадянської думки замітні й тим, що **для них Україна — живий національний організм, який має право на вільне житє.**

Особливо Бакунїн, в звязи зі своїми анархічними понятями про державу і своєю пропаґандою соціяльної революції, проводить свою полїтичну думку до кінця, заявляючи, що російська держава повинна розпасти ся, щоби народи, поневолені нею, могли відзискати свою свободу і самостійність. Зокрема щодо України Бакунїн належить до тих

виїмків серед дїячів російського громадянства, що говорячи про злочини царизму, нїколи не забував згадати про злочин поневоленя України.

Близким до Бакунїна був в поглядах на національну справу в російській державі Герцен, який уважав своїм полїтичним ідеалом переміну Росії в федерацію вільних народів. Аж підчас польського повстаня 1863 р. Герцен на стільки захопив ся можливостю поваленя царизму, що в своїх міркованях про польсько-російські відносини иноді забував, що між Польщею й Росією знаходить ся Україна, яка має право на вільне житє й незалежність від обох. Але взагалї становище Герцена в українській справі належить до ясних сторінок полїтичної думки російського громадянства.

Та притім треба зазначити, що загал російського громадянства не здужав іти за тими виїмковими постатями.

Ледви по важкім пановаю Миколи І. українське національне житє в початках панованя Олександра II. почало пускати нові парости, маючи під собою міцний ґрунт — визволену з кайданів кріпацтва народну масу, як на українство посипали ся нові переслїдуваня, яких завершенєм був указ з 1876-ого року.

Анї ті переслїдуваня анї навіть указ з 1876-ого р. не розворушили як слїд совісти російського громадянства і не зустрівли ся з протестом, який повинен би вибухнути проти закопуваня живої душі народу в могилу. Полїтика царського уряду не остала ся без впливу на думку і совість російського громадянства в українській справі: совість

притупила ся, а думка щораз більше привчала ся вважати Україну одною з провінцій „єдиної, недїлимої Росії", а український нарід — частю „великого російського народу".

1870-і роки виповняє щораз сильнїйша дїяльність російських революційних ґруп, яка знаходить завершенє в історичнім актї з 1881-ого р., в убийстві царя Олександра II., збрґанїзованім і виконанім орґанїзацією: „Народною Волею".

Кожда з тих революційних ґруп мала в програмі свободу народности й мови; деякі з них говорили про автономію й федерацію, — але від занятя ясного становища щодо України всї вони ухиляли ся. Ясне ставленє справи відношеня між Україною й Росією вважали вони шкідливим для „загальної справи" і в своїй практичній дїяльности — одні меньше, другі більше — ставали проти українських домагань. Для ілюстрації вкажемо на становище Драгоманова серед російської полїтичної еміґрації, з якою він вкінци зовсїм розійшов ся. Дійшло о того, що його працю „Историческая Польща и великорусская демократія", працю, яка на все збереже своє велике значінє яко критичне осьвітленє даного періоду полїтичної думки російського громадянства, напятнувала російська еміґрація в одній брошурі*) яко „боротьбу з російськими революціонерами"!

Революційний рух на Удраїнї проявляв ся чи не сильнїйше як у властивій Росії і український елємент грав у нїм велику ролю. Але, з затертою

*) В. Черкезовъ. Драгомановъ изъ Гадяча въ борьбѣ съ русскими революціонерами.

національною сьвідомостю, віддавав він себе в цілости „загальній справі", не хотячи розуміти, що та „загальна справа" є властиво **всеросійською** справою та що **справжна загальна справа**, справа визволеня всіх народів Росії зпід царського гнету й утвореня для них природних підстав свобідного розвитку, зовсім не вимагає, щоб Україна зрекла ся самостійного національного житя і була тільки матеріялом для збільшеня числа й могучости російського народу.

Розуміють ся, у відношеню окремих революційних ґруп до української справи були ріжні відтінки. В самій „Народній Волі" бачимо ріжниці між полудневими, українськими, і північними, російськими елєментами: перші були автономісти і федералісти, другі були централісти.

Щодо сього характеристична переписка одного з героїв „Народної Волі", Желябова з Драгомановом. Желябов родом з України, студент одеського університету, на уваги Драгоманова, що українські елєменти в російськім революційнім русї потопають в російськім мори зі шкодою для України, оправдує се обставинами, недостачею сильного українського політичного руху. „Де наші Фенії, де Парнель?", — питає він неначе з відтінком жалю, що Україна не веде такої боротьби за самостійність як Ірляндія.

Але українським Парнелем ані Желябов ані нїхто з тих синів України, що поклали житє своє в революційній боротьбі з російським царизмом, не став...

Час від упадку „Народної Волі" до революції

1905-ого р. був періодом наростаня нових сил серед російського громадянства, наростаня, якого плодом і явила ся революція.

Політичну думку російського громадянства в сім періоді треба прослїдити в отсих її проявах; в леґальній пресї і загалом в области леґальної дїяльности російського громадянства, в лїберально-конституційнім русї, який рівночасно творив нелеґальні огнища політичної пропаґанди; вкінци в соціялїстичнім русї, який нелеґальною дїяльностю старав ся порушити російську народну масу в імя її політичних і економічних інтересів.

В области леґальної дїяльности російського громадянства бачимо далї байдужість до української справи, отупінє громадянської совісти, пересякане урядовими поглядами на українську справу. Російська поступова преса доступна для всяких питань, які ворушать житє російської держави, в тім числї й для питань національних як фінляндське, польське, вірменське чи жидівське, тільки не для українського питаня. Українське житє, здавлене урядовою політикою, проявляєть ся назверх, що правда, слабо, — але й тих слабих проявів російська преса не подає, не дошукуєть ся за причинами тої слабости, не стараєть ся розглядати українське питанє в його історичнім звязку яко питанє здобутя вільного житя для народу, котрий царський уряд віроломно хоче стерти з лиця землї. Статя на українські теми в російській пресї являєть ся рідкостю; скільки їх потонуло в редакціях, про се богато розповіли би українські дїячі в Росії.

Очевидно дуже легко можна звалити вину на

важкі цензурні умови. Але не всю! Цензурні умови не заставляли приміром Пипіна виступати проти окремої історії української літератури*) з поглядом, що місце історії української літератури тільки в загальній історії російської літератури.

Словом, російське громадянство в найліпшім разі дивило ся на Україну як на російській Прованс (Прованс — часть Франції, де говорять трохи відмінною мовою), одобрювало українські змагання лиш наскільки вони не виходили поза межі опису місцевих окремішностий. Але при тім байдужно дивили ся, як важка рука царського уряду старала ся ті окремішности з корінем знищити.

Ліберально-конституційний рух, який в початках 1880-их років тямив ще традиції Герцена і — не без впливу Драгоманова — проявляв у деяких своїх ґрупах автономно-федераційні змаганя**), — чим близше до нашого часу ставав тим більше централістичний і щодо України обрусительний.

Се особливо треба сказати про „Союзъ Освобожденія" і його заграничний орґан „Освобожденіе" (1903—5), що виходив спершу в Штутґарті, а опісля в Парижи під редакцією Петра Струве, з якого поглядами на українське питанє ми ще мати-мемо нагоду зустріти ся.

За цілий час видаваня „Освобожденія" українське питанє для сього орґану не істнувало. Аж при кінци його істнованя появило ся в нім на українські теми пару статий полємічного характеру,

*) „Особая исторія малорусской литературы" — з приводу „Історії" професора львівського університету Омеляна Огоновського.

**) Порівнай женевське „Вольное Слово" під редакцією Драгоманова і його-ж програму: „Вольный Союз — Вільна Спілка".

в яких сказано, що покликувати ся в українській справі на Переяславський договір і взагалї думати про полїтичну окремішність України від решти російської держави є крайним націоналїстичним шовінїзмом.

Додати треба, що під сими статями був підписаний „Украинецъ", який промовчуване українського питаня редакцією „Освобожденія" старав ся оправдати тим, що редактор журнала не спеціяліст в українських справах, — оправданє що найменьше дивне для редактора орґану, призначеного заступати програму конституційної перебудови російської держави.

Рівночасно Петро Струве продукував ся на шпальтах „Освобожденія" яко спеціяліст в польських справах, домагаючи ся приверненя полїтичної самостійности Польщі в межах віденського конґресу з 1815-ого р. з поправками, відповідними сучасним відносинам.

І тут видна подвійна міра: в **польськім** питаню віденський конґрес уважали російські конституціоналїсти для себе обовязуючим, а рівночасно обурювали ся на саму згадку про Переяславський договір, договір з Україною.

Аж на однім зі з'їздів „Союза Освобожденія", коли вже в Росії піднимала ся хвиля революції, заговорено про українську справу й на домаганє делеґатів з України в програму конституційної перебудови російської держави принято також **автономію України** (побіч автономії Польщі, Литви і Закавказя). Та се домаганє як принято під натиском обставин так — як побачимо далї — зі змі-

ною обставин зникає воно з програми російських лібералів.

Російський соціялістичний рух розвивав ся головно в двох партіях: російській **соціяльно-демократичній робітничій партії і партії соціялістів-революціонерів*)**. Перша з них — копія західноевропейської соціялістичної демократії, а друга ріжнила ся від першої ширшим розумінєм понятя „робучого народу", в яке включила не тільки пролетаріят в точнім розуміню слова, а також більшою увагою до земельної справи (що випливало власне з її розуміня понятя „робочого народу", до якого зачисляла вона також все „робоче селянство"), і в тактиці — уживанєм терору.

Для обох сих партій замітне се, що обі вони носили російський **національний** характер і ні в орґанізаційній будові ні в партійних виданях не старали ся стати справді представниками робучого народу всїх народностий російської держави.

В програмі перебудови російської держави російська соціяльна демократія**) стояла на чисто централістичнім становищи, виходячи з того, що в інтересах пролетаріяту лежить як найбільше об'єдинюванє, а не розєдинюванє. Автономію допускала соціяльно-демократична програма тільки в дуже вузких розмірах місцевих самоуправ, отже в розмірах, в яких не було місця для автономії на-

---

*) Підрозділи в сих партіях на окремі ґрупи лишаємо на боці.

**) З виїмком соціялїстичної-демократичної ґрупи „Жизнь", яка домагала ся поділу держави на области відповідно до національних окремішностий й орґанізації держави на автономно-федераційних основах. Одначе „Жизнь" була тільки літературною ґрупою, яка швидко зникла з політичної арени.

родів. Партійний орґан „Искра" отверто заявляв, що „не дїло пролєтаріяту проповідувати автономію і федерацію".

Правда, в програмі було також призначенє права „національного самоозначеня", але до сеї точки програми партійний орґан додав коментар, що з признаваня „права національного самоозначеня" зовсїм не випливає признанє національної автономії і федерації в перебудові російської держави. Нація має право рішати про себе — і се ствердженє признанє права національного самоозначеня в партійній програмі; але партійна програма сим ще не каже, яке використанє сього права нацією вважаєть ся згідним з інтересами пролєтаріяту. Автономно-федераційну перебудову держави вважає партія для пролєтаріяту шкідливою і тому вона вважає за потрібне впливати через пролєтаріят в тім напрямі, щоби нї один з народів російської держави не сьмів зробити з „права національного самоозначеня" ужитку в напрямі перебудови держави на федерацію автономних областий: „не дїло пролєтаріяту проповідувати автономію і федерацію".

Се становище російської соціяльної демократії до національної справи стараєть ся партійний орґан пояснити подібним становищем в области свободи орґанїзацій. Ми, каже, признаємо свободу орґанїзацій, але з того не виходить, щоб ми вважали корисною **всяку** орґанїзацію.

Стоячи на чисто централїстичнім становищи щодо перебудови російської держави, російська соціяльна демократія пильно зберігала централїзм і

в своїй власній орґанізаційній будові не хотячи нїчого й чути про автономію національних орґанізацій в партії. Так приміром „Українська Соціяльно-Демократична Спілка", яка повстала з розбитя „Революційної Української Партії" на „Спілку" і „Українську Соціяльно-Демократичну Робітничу Партію", з'єднивши ся орґанізацією з російською соціяльно демократичною, швидко стала національно-російською орґанізацією партії на території України.

Партія соціялїстів-революціонерів в програмі перебудови російської держави признала автономно-федераційну засаду. Щодо партійної орґанізації вона, маючи фактично російський національний характер і не маючи однодумних ґруп серед инших народів Росії, не була примушена займати ся в практиці сею справою.

Відродженє анархістичної ідеольоґії в російськім революційнім русї, який швидко по смерти Бакуніна став щораз більше підпадати під вплив соціяльно-демократичної ідеольоґії, почало ся аж безпосередно перед революцією, наслїдком чого новий російський анархістичний рух не мав часу і змоги зібрати своїх сил. Через те й можна тільки сказати, що нїколи він не заговорив про неї ясними і рішучими словами Бакуніна.

Натомісць яко на явище замітне для полїтичної думки російського громадянства треба вказати, що російський теоритик анархізму, інтернаціональний авторітет, **Петро Крапоткін**, у своїй історії російської лїтератури, виданої для анґлїйської публики, зовсїм не проявляє ясного розуміня відно-

шеня між Росією й Україною і то говорить про Україну яко окрему національну одиницю, то знов заявляє, що Гоголь добре зробив, пишучи російською мовою і творячи поміст між Україною й Росією, або зачисляє Шевченка до ґрупи меньше визначних російських поетів. А тимчасом зі становища засад, які цїле житє проповідував Крапоткін, така поява як Гоголь являєть ся тільки жертвою всепоглощаючого державного централїзму, який в національно мішаних державах стараєть ся поглотити й національність окраїн.

Так ми бачимо, що російське громадянство на передодни революції з 1905-ого р. не тільки не мало ясного й виробленого погляду про українську справу, але проявляло в своїй масї стремлїнє оперти ся на дотеперішних вислїдах протиукраїнської полїтики царського уряду і признати українству щонайбільше характер російського провінціялїзму.

2. Підчас „конституційної" ери.

Революція не сповнила надїй народів Росії на перебудову державного ладу царської держави. Змаганя до такої перебудови потонули в кровавих орґіях побідного царського уряду.

Єдиним вислїдом революції остав безсильний парляментаризм, який самодержавній в дїйсности монархії надає перед сьвітом лише конституційну марку.

Перші дві Думи, які справдї представляли собою волю народів держави і старали ся перевести її в дїло своєю законодатною дїяльностю, уряд швидко розігнав, не давши їм з'єдинити ся, скріпну-

ти і здобути міцну опору в народних масах. На їх місце прийшла трета і теперішна четверта Дума, — обі назадницькі, без волї до самостійної дїяльности, безвольне знаряде уряду, — в яких представники змагань до перебудови державного ладу находять ся в безсильній меньшости і їх голос є тільки голосом „вопіющого в пустині".

Ми вже згадували про становище назадницької більшости Думи до української справи, з приводу урядових законопроєктів про народну школу, суд та инше. Те становище було все згідне з протиукраїнською полїтикою уряду.

Та від тої більшости Думи ми нїчого иншого й не ждали. Гірше те, що **поступова меньшість** Думи, сіль російського громадянства, не вміла стати в українській справі на висотї своєї задачі.

Так приміром чули ми такі промови, як визначного провідника конституційно-демократичної партії **Родічева**, котрий виступив проти гнету над українством з тої причини, що — як казав — треба раз українських фантастів переконати, що їх змаганя самим житєм засуджені на смерть, і тому треба їм дати волю, нехай вони самі переконають ся, що не гнет уряду спиняє розвиток окремого національного житя українського народу, тільки само житє повертає українську „ріку" в російське „море". Так говорив представник партії, яка є наслїдницею „Союза Освободженія", на якого з'їздї тойсам Родічев, під натиском обставин певне, приймав резолюцію про автономію України.

Власне про автономію України підняв ся з лав конституційно-демократичних російських по-

слів („ка-детів") тільки один раз виїмковий голос. Київський професор-історик **Лучицький,** тип зросійщеного українського інтеліґента, в якім ще не завмрели українські симпатії, вражений протиукраїнськими промовами російських націоналїстів, заявив, що з усїх народів російської імперії Україна має найбільше історичне право на автономію. Відізвала ся в нїм видно на хвилю традиція козацьких предків, які голови свої клали та тюрми російські наповнили за автономію України.

Аж в останних часах, з приводу заборони сьвяткованя 100-лїтного Шевченкового ювилею російським урядом, заява провідника кадетів **Мілюкова** в Думі сьвідчить, що конституційно-демократична партія почала поважнїйше ставити ся до українського питаня. Одначе, домагаючи ся свободи для українського національного розвитку, Мілюков виразно заявив, що та свобода не може йти аж до автономії України.

І знов тиснеть ся на думку, що се говорив тойсам полїтик, який на передреволюційнім з'їздї „Союза Освобожденія" приймав резолюцію про автономію України. Та ми вже зазначили, що та резолюція була наслїдком даних обставин, а не висловом продуманої полїтичної думки російських лїбералів.

Побіч ка-детів таксамо поважно до українського питаня почала ставити ся також думська ґрупа трудовиків, якої провідник **Дзюбинський,** уродженець Поділя, закинений долею на Сибір, кілька разів виступав з думської трибуни в оборонї **українства.**

Та все те і в скількости і головно в якости далеко не дорівнує тій ясности й рішучости, з якою поступова меньшість Думи виступає в обороні Фінляндії, Польщі і Жидів.

Одначе важнїйшим від думських виступів є той внутрішний процес, який перебуває політична думка російського громадянства в українській справі.

За останні роки українська справа і яко справа внутрішної політики держав, до яких належить українська територія і яко справа міжнародної політики так виросла, що не завважувати і промовчувати її, та ставити ся байдуже до неї — не можна.

І ми бачимо, як серед російських поступових кругів виділюєть ся щораз більший гурт, який поставлений перед конечностю висловити ся в українській справі, заняв становище російського уряду.

Найянїйше висловив ся в тій справі колишний редактор „Освобожденія" **Петро Струве** — у своїй статї, поміщеній в московськім журналї „Русская Мысль", яка в свій час наробила була богато галасу. Провідна думка виводів Петра Струве така: Історичний розвиток довершив зілляне українського народу з російським в один національний орґанїзм, таким способом, що український елемент розплив ся в російськім. Старати ся тепер утворити окрему українську національність, значить, розбивати утворений історією єдиний російський національний орґанїзм, проти чого він мусить енергічно боронити ся. Повернути колесо історії і годї — каже він, — і „великий російський нарід" на віки остане єдиний і неділимий, відокремлюване Укра-

їнців може наробити йому богато шкоди і тому все російське громадянство повинно дружно й рішучо виступити проти українських національних змагань. Українська культура — каже він — має право на істнованє тільки в формі народних пісень, казок і літературної творчости з области народного побуту, — словом, в формі етнографічного провінціялізму; що виходить поза те, мусить зустріти — каже він — дружний відпір російського громадянства в обороні єдности російської національної культури. Анї українська мова в народній школї — повідає він дальше — анї українська-народна література не тільки не потрібна, але просто шкідлива, бо се здержує вникане російської національної культури в народну масу. Про якісь управненя української мови у висших сферах громадянського житя, про допомогу розвиткови української літератури й науки в сучаснім розуміню і бесїди не може бути. Місце переслїдувань — говорить Струве — окремих прояв українського національного житя повинна заняти міцна законна тама, яка сказала би українським сепаратистам: **доси а не далї**, і в якої обороні стало би дружно з урядом усе російське громадянство.

Виступ Петра Струве не оставляє нїяких сумнївів. Лїберальний лїдер приймає дотеперішні вислїди протиукраїнської полїтики царського уряду за успіх історичного розвитку, вважає сей успіх незайманим добром російського народу, який повинен його обороняти перед українськими змаганями до приверненя попереднього стану, себто поставленя України в такі умови, в яких вона могла

би свобідно розвивати своє національне житє. Між становищем російського уряду й тих кругів російського громадянства, що стоять за ним, і становищем П. Струве нема нїякої ріжниці.

Становище П. Струве не тільки зустріли із запалом російські провідницькі круги, але за ним пійшов також цїлий ряд полїтичних письменників і полїтиків, які вважають себе лїбералами і навіть формально належать до конституційно-демократичної партії, як співробітник московського „Утра Россіи" В. Кашкаров, доставець лїберально-націоналїстичної полови до всїх орґанів російської преси, де тільки на неї є попит, проф. А. Поґодін, кадетські посли Лашкевич і Маклаков.

Останні два заманіфестували своє протиукраїнське становище в звязку з відношенєм Росії до українства в Галичинї, про що буде ще мова далї.

Сї протиукраїнські лїберальні вистуни поновляють ся при кождій нагоді. Так наприклад по занятю Галичини російським військом у теперішній війнї П. Струве поспішив ся пригадати свою пісню, домагаючи ся такоїсамої полїтики „безъ поблажекъ" і супроти українства на занятій землї.

Правда, становище П. Струве і Комп. зустрілo ся з осудом таких авторітетних полїтиків, як провідник кадетів **Мілюков**, котрий заявив, що погляди своєї партії (конституційно-демократичної, так званої коротко: ка-детської) в українській справі висловив він у своїй промові, а в думі виступ Маклакова й инших.

Одначе всї ті російсько-лїберальні вистуни в обороні українства не мають тої ясности й рішучо-

сти, якою відзначають ся виступи П. Струве і компанії проти українства. Сї знають, чого хотять. Хотять вони повного розпущеня українського елєменту в елєменті російськім. А тимчасом лїберальні оборонцї українства зовсїм ще не вияснили собі, яке становище заняти супроти українських національних змагань. Солїдарність П. Струве з російським урядом і російською реакцією в українській справі їх разить і тому вони виступають в оборонї українства, але з другого боку разить їх також ясне ставленє українського питаня яко питаня вільного житя самостійної української нації. І вони, як би могли, найрадше відсунули би від себе сю „чашу", — нехай, мовляв, рішає будучність, — будучність, приготовлювана протиукраїнською полїтикою російського уряду.

В кождім разї та їх оборона не йде поза те, що є основою правного ладу в державі. Виступають вони вправдї проти гнету над українством, на скільки його розвиток проявляєть ся в дїяльности українського громадянства (преса і взагалї лїтература, товариства, полїтичні партії і т. д.), але рівночасно не допускають думки про українїзацію правно-публичного житя і рішучо виступають проти полїтичної автономії України. Українство на їх думку може що найбільше розвивати ся для своїх домашних потреб, але не може стати рівнорядним чинником державного житя.

Зокрема щодо полїтичної автономії, то російська конституційно-демократична партія допускає тільки, побіч істнуючої автономії Фінляндії, автономію Польщі. Питанє про автономію инших обла-

стий держави вважає „незрілим". Засаду автономії яко основу державного будівництва російської держави вона зовсім відкидає.

Не хочемо пророкувати найгіршого: що все російське поступове громадянство стане в українській справі на становищи П. Струве і компанії, але що ся україножерна ґрупа в російськім лїберальнім таборі буде крішшати, — то се певне.

З другого боку, майже виключене, аби якась поважнїйша, вплывова російська полїтична ґрупа приняла в свою програму державного будівництва всї українські домаганя в справі полїтичної автономії включно, щоби Україна в боротьбі за відзискане своєї полїтичної самостійности в російській державі могла числити на поміч російського громадянства.

—o—

IV. РОСІЯ Й УКРАЇНСЬКА СПРАВА В АВСТРІЇ.

Маючи за ціль протиукраїнською полїтикою довести до того, щоб український нарід розплив ся в російськім національнім орґанізмі і яко окремий національний орґанізм перестав істнувати, Росія звернула свою увагу й на ту часть української землї, яка при поділї польської держави (1772. р.) дістала ся Австрії, себто на Галичину, а також на Буковину, яку дістала Австрія від Туреччини (1775. р.) і вкінци на ту часть українського народу, яка здавна живе в державних границях Угорщини.

Осередком українського національного житя в Австрії є Галичина і на Галичину звернула Росія свою найпильнїйшу увагу. Тут повстав також осередок російської пропаґанди між українським на-

родом в Австро-Угорщині; відси йшла та пропаґанда також на Буковину й Угорщину.

Як відомо, український нарід в Галичині, завдяки конституційному ладови австрійської держави, здобув собі цілий ряд національних прав, які дають йому змогу розвивати ся яко окремий національний орґанізм. Правда, за право на вільне національне житє мусів український нарід в Галичині вести весь час важку боротьбу з Поляками, які хотіли би з Галичини зробити малу польську Річ посполиту. Одначе австрійська конституція дала українському народови змогу бороти ся з успіхом з польським пановапєм і здобувати що-раз більше правного простору для свого національного житя*).

Від початків українського національного відродженя між Українцями в Росії і в Галичині істнували національні звязки. Ідеї українського національного відродженя, які родили ся в російській Україні, запліднювали українське національне житє в Галичині. Колиж указом з 1876 р. розвиток українського національного житя в Росії був зовсім здавлений, Галичина стала — що так скажемо — робітнею українського національного житя на цілу Україну. Тут розвивало ся не тільки місцеве житє. Українська мова здобувала собі права в школі, в адмінїстрації, в суді, розростала ся українська преса, література, наука, — але й українські дїячі з російської України мусїли поневолї переносити свої праці до Галичини: тут за допомогою російських

*) Подібно здобув собі український нарід на Буковині також змогу національного розвитку. Тільки в Угорщині український нарід доси пропадає під важким гнетом.

Українців заложено у Львові „Наукове Товариство імени Шевченка", українські письменники містили свої праці в галицьких виданях і т. д. Словом Галичина стала огнищем національного житя цїлої України.

Свою увагу звернула Росія ще в початках українського національного відродженя в Галичині. Під впливом російських „всеславян" рівнобіжно з українським національним напрямом повстає у Львові в 1840-их роках так звана „Поґодінська Колонія" під проводом львівського історика Дениса Зубрицькго. Члени „Поґодінської Кольонії" вважали український нарід за часть російського народу і старали ся між тодїшною галицько-українською інтелїґенцією ширити знанє російської мови яко рідної літературної мови".

Згодом з „Поґодінської кольонії" виросла цїла партія, яку Українцї назвали москвофільською і яка сама себе назвала „русско-народная партія", себто **російсько національна партія.**

Народини й розвиток москвофільства серед українського народу в Австрії треба приписати протиукраїнській полїтиці Росії. І російський уряд і ті круги російського громадянства, на яких той уряд опираєть ся, від самого початку дуже пильно опікували ся галицьким москвофільством, даючи йому всяку піддержку, особливо матеріяльну.

Після Росії галицьке москвофільство мало сповняти серед українського народу в Австрії ті задачі, які на російській Україні сповняла урядова російська полїтика, значить: ширити між українським народом переконанє про його національну

приналежність до „єдиного великого російського народу"; поборювати серед нього розвиток української національної сьвідомсти і приготовляти ґрунт для російського уряду, який мав „у слушний час" **пійти війною на Австрію і забрати її українську територію**, щоб таким чином ціла Україна опинилася під російським пановапєм.

Чим більше зростала національна сьвідомість українського народу в Австрії; чим більші національні права здобував він; чим більше міцнїли звязки між Українцями в Австрії й Росії; чим голоснїйшою ставала українська справа в сьвітї, — тим більшою опікою окружав російський уряд і російські націоналїсти галицьких москвофілів.

Сї звязки скрїпили ся особливо від так званого новославянського конґресу в Празї з 1908. р., на якім Росія запевнила собі також **поміч галицьких Поляків** для підпираня москвофільства й поборюваня українства між українським народом в Австрії. Про сю польсько-російську згоду, звернену проти українства, буде мова низше.

Російська делеґація праського конґресу, вертаючи до Росії, вибрала дорогу через Галичину, щоб бути гостями в галицьких москвофілів, пізнати обставини, в яких вони живуть, розглянути, якої запомоги їм треба, і піднести їх на дусї. Під проводом провідника російських націоналїстів, члена Державної Думи ґрафа **Бобрінського**, переїхала російська делеґація цїлу Галичину й Буковину, була в москвофільських селах, брала участь у зборах москвофільських селян, до яких ґр. Бобрінський виголошував горячі промови, заявляючи, що

недалекий уже час, коли „Подъяремная Русь", себто австрійська Україна, з'єднить ся з Государственною Русью", себто з російською державою.

Приїхавши до Росії, ґраф Бобрінський почав орґанізувати широку поміч російських націоналістичних кругів для галицьких москвофілів. З сею метою заложено в Петербурзі „Галицько-Русское Общество", яке швидко позакладало свої відділи в Москві, Києві, Одесі та инших містах російської держави. Провідники галицьких москвофілів почали часто їздити до Росії; виступали в ріжних містах на зборах „Галицько-русскаго Общества"; читали реферати про свою важку долю в Галичині. Російська націоналістична преса почала наповняти ся статями і вістками про „люті переслїдуваня", яких, мовляв, зазнають „русскіе" в Австрії, домагаючи ся, щоби російське міністерство заграничних справ стануло в обороні переслїдуваних в Австрії „русскихъ" та грозячи Австрії війною. Ґраф Бобрінський об'їздив російські міста з горячими промовами в користь „переслїдуваних" в Австрії „русскихъ", заявляючи, що Росія не заспокоїть ся, доки російський державний прапор не буде повівати на Карпатах.

Всю вину за ті видумані переслїдуваня „русскихъ" в Австрії складала російська націоналістична преса на Українців, домагаючи ся за се ще лютїйших переслїдувнь українства в Росії. Обмірковуючи способи поборюваня українства в Росії, говорено отверто, що для успішного здавленя українства в Росії **треба перше всего зруйнувати гніздо українства в Австрії**, відки йде „зараза" на

всю російську Україну, отже треба відвоювати від Австрії її українську територію.

До Галичини, в руки галицьких москвофілів, стали плисти гроші з Росії як вода. Не вважаючи на орґанічну слабість москвофільства, яке з року на рік тратило щораз то більше ґрунт серед українського народу, „русско-народная партія" могла видавати велику щоденну ґазету („Прикарпатская Русь") для інтеліґенції і що тижневну народну ґазету („Голосъ Народа"); закладати свої товариства; москвофільські позичкові каси обертали великими фондами; по містах виростали москвофільські бурси, де даром держано селянських синів і при помочи спроваджених з Росії учителів та учительок учено російської мови, літератури й історії та вщіплювано в них переконанє, що український нарід — се часть „єдиного великого російського народу"; до шкіл та університетів в Росії висилано щороку з Галичини значне число молодіжи; в духовних семинаріях у Холмі, в Житомирі та инших вчили ся семинаристи з Галичини на православних попів, щоби яко австрійські громадяни могли свобідно навертати українських селян-унїятів в Галичинї на православє.

Згодом показало ся, що побіч сеї явної дїяльности галицькі москвофіли розвивали і тайну. Судові процеси Мончаловського, сина відомого москвофільського дїяча; Добрянського, сина галицького священика-москвофіла та инших показали, що російський уряд послугуєть ся галицькими москвофілами також в цїлях **військового шпігунства** в Австрії.

Ишї знова факти давали ясний доказ, що галицькі москвофіли мали за задачу слїдити за звязками між галицькими й росийськими Українцями і доносити про се росийському урядови. Зрештою, з сим вони навіть не крили ся. Кожда статя в їх пресї, кожда їх допись до росийських ґазет — була таким доносом.

Слїдячи за дїяльностю москвофілів, австрійський уряд виступив проти них з **трома політичними процесами:** в Мармарошськім Сиготї на Угорщинї, де обвинено цїлий ряд селян, з котрих часть засуджено, а часть увільнено; у Львові, де обвинено двох москвофільських аґітаторів-інтелїґентів (Бендасюка і Колдру) і двох православних сьвящеників- галичан (Гудиму і Сандовича), котрі скінчили духовну семинарію в Росії та приїхали до Галичини працювати для росийського православія і росийського націоналїзму, і де всїх чотирох обвинених суд присяжних, зложений з самих Поляків, увільнив, — і в Чернівцях, де арештовано відомих москвофільських провідників братів Ґеровських, котрі одначе перед процесом втїкли зі слїдчої вязниці до Росії.

Не входячи в оцїнку процесів зі становища карного права, можна сьміло сказати, що з процесових матеріялів виходить ясно, що кінцевою метою москвофільства серед українського народу в Австрії було **приготовити ґрунт для приходу Росії,** коли прийде „слушний час" заняти українську територію в Австрії і так довершити „собираніе русской земли".

Зрештою, про політичні задачі москвофільства свідчить найліпше факт, що всї визначнїйші москвофільські провідники, хто тільки вспів, опинили ся перед війною в Росії (між иншими головний обвинений з львівського процесу Бендасюк і головний оборонець др. Дудикевич), а вернули ся до Галичини разом з російською армією.

Так ми бачимо, що політика Росії супроти України розширила ся поза границї російської держави, стараючи ся здавити українське національне житє й там, де не має сили російська державна власть та, що всї ті елементи, які ведуть війну проти українства в Росії: уряд, російська націоналїстична партія і часть лїбералів, обявили війну також українському народови в Австрії.

—o—

V. ПОЛЬСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ СПІР ЗА УКРАЇНУ.

Положена між **Польщею й Росією,** Україна, відколи вратила державну самостійність, була нераз предметом боротьби між сими обома державами. І замітна річ, що **сї два противники все мирили ся, щоб тільки не дати Українї стати самостійною державою.** Пригадаємо хоч би Андрусівський договір з 1667. р., яким розділено Україну між Польщу й Росію.

Поділ польської держави, при якім Росія дістала всї українські землї з виїмком Галичини, рішив сей історичний спір між Польщею і Росією за Україну в користь Росії. Одначе се рішенє не закінчило самого спору, і він — в змінених формах тягнеть ся аж до наших днїв.

Скільки разів вибухали польські повстаня за відбудованє польської держави, стільки разів піднимав ся сей спір наново. Всї польські змаганя до відбудованя польської держави мали на метї історичну територію польської держави, отже з усїми українськими землями по правім березї Днїпра.

Також в теперішній вийні зазначив ся вже сей польсько-російський спір за Україну. Та часть польського табору, що веде полїтичну гру з Австро-Угорщиною й Нїмеччиною в справі відбудованя польської держави, старає ся переконати Австро-Угорщину й Нїмеччину, що се лежить в їх інтересї, щоби відбудована Польща захопила як найбільшу часть колишного польського державного володїня на Литві й Українї і тасама часть польського табору обурювала ся на львівського ґенерал-ґубернатора ґрафа Бобрінського, що він „польський город" Львів посьмів назвати російським городом.

В звичайних часах, коли не підносить ся питаня про відбудованє польської держави, польсько-російський спір за Україну зводить ся до того, **хто має визискувати Україну** для своїх національних інтересів: Польща чи Росія? Тут також грають ролю історичні традиції: Польща має претенсії до Галичини і Правобережної України, а вже для Росії оставляє лївобережну Україну (на схід за Днїпром).

Але бувають хвилї, коли оба противники мирять ся і роблять собі взаїмні уступки, єднаючи ся для боротьби зі спільним ворогом.

В 1860-их роках у відповідь на українські домагання в галицькім соймі з польського боку відізвав ся голос ґрафа Лешка Борковського: „Niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa!" Очевидно, Польща в Галичинї і далї аж по Днїпро, а там далї, за Днїпром, Росія! А України нема!

До нового польсько-російського єднаня проти України прийшло було з початком минулого десятилїтя. Проголошено тодї сьвітови се єднанє на згаданім новославянськім з'їздї в Празї, 1908. р., і зберегло ся воно аж до вибуху вийни.

В міру зросту української полїтичної сили в Галичинї **Поляки для ослабленя українства почали підпирати москвофільство.** Вартість польської протекції для москвофілів у Галичинї дуже добре зрозуміли й оцїнили російські опікуни галицького москвофільства, і почала ся широка полїтична гра польсько-російської згоди цїною українських інтересів.

Ся гра стоїть у звязи з „наверненєм" Поляків до „славянської ідеї", яке проголосив лїдер вшехпольської партії в Росії Роман Дмовський у своїй книжцї „Niemcy, Rosya i kwestya polska" (з 1908 р.).

Як сказано, пробою російсько-польського помиреня був новославянський конґрес в Празї з 1908. р., по котрім Поляки в Кракові й у Львові приймали ґрафа Бобрінського яко вістунів нової ери в польсько-російських відносинах, яко ангелів мира і дружби між Польщею і Росією. Правда, не приніс він наглядної зміни в російській полїтицї супроти Польщі, одначе спричинив зміну в погля-

дах російського громадянства на польське питанє. Коли доси в оборонї Польщі виступали тільки російські поступові круги, ставлячи зміну положеня Польщі в звязи з загальною перебудовою державного ладу в Россії, то від тодї про потребу автономії для Польського Корлївства (очевидно з цїлим рядом застережень, що се можливе тільки в далекій будучности — почав писати навіть Мєньшіков з „Нового Времени".

Але на однім ґрунтї польсько-російське єднанє принесло дїйсні плоди: сим ґрунтом була **Галичина.** Поляки повинні собі заслужити на національну свободу в Россії, — говорили російські націоналїсти, — даючи доказ, що вони вміють пошанувати національну свободу „русскихъ" там, де вони є панами, себто в Галичинї. І Поляки почали „заслугувати", маючи на увазї „двох зайцїв"; ослабити підпиранєм москвофільства в Галичинї небезпечне для польського панованя в краю українство і причинити ся до здобутя національних прав для польського народу в Россії.

Про се говорило ся на з'їздї в Празї, писало ся в російській, москвофільській і польській пресї, — і се було провідною ідеєю польської полїтики в Галичинї від 1908. р. аж до наших днїв.

Зріст українства і в Россії і в Австрії і на міжнародній аренї наповняв їх видно страхом, що Россія до рівночасної боротьби і з Поляками і з Українцями за слаба та, що треба помирити ся з Поляками, щоби спільними силами з'їсти Українців.

Особливо ярко зазначила ся спільність польсьдих і російських інтересів супроти українства

безпосередно перед війною, **підчас протимосквофільського процесу у Львові.** Всїми 12 голосами польських суддїв-громадян тодї підсудних увільнено. В „Новомъ Вермени" заявив Столипін, що російський нарід сього Полякам не забуде: російський нарід уміє бути вдячний! — писав він.

Вкінци вибух війни заверушив польсько-російське примиренє. Рівночасно, як російська армія збирала ся заняти Галичину, щоби закінчити „собираніе русской земли" і на цїлім просторі українських земель силою тоїсамої російської державної власти знищити українство, — маніфест вел. князя Миколи Миколаєвича приголосив відбудованє Польщі під царським скиптром.

„Niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa!"

Так Росія готова би помирити ся з Польщею, щоб тільки здїйснити свої стремлїня щодо України. Се признають і в своїх публичних виступах і в приватних розмовах усї російські полїтики від реакційних до поступових: **„Проти вас** — говорять нам — **Росія готова вкінци помирити ся з Польщею; з вами вона не помирить ся нїколи!"**

Очевидно, поступові російські полїтики говорять так про урядову Росію, але ми протягом цїлого 19-ого столїтя аж до наших днїв бачимо, як полїтика російського уряду супроти України щораз більше притуплює совість російського поступового громадянства і як в останнім десятилїтю з російського поступового громадянства видїлюєть ся ґрупа, яка отверто і ясно стає в українській справі на боцї російського уряду.

LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

VI. ПРОТИУКРАЇНСЬКІ ПЛЯНИ РОСІЇ В ТЕПЕРІШНІЙ ВІЙНІ.

Які пляни має Росія супроти України в теперішній війні, се видно і з її слів і з її діл, — зі слів і діл, які були відомі ще далеко перед війною.

Закінчити „собираніе русской земли", себто **відвоювати від Австрії її українську територію,** — се перша точка російської політики супроти України в теперішній війні.

А друга точка — зруйнувати всі дотеперішні здобутки українського національного хитя в Австрії, „зрівнати" австрійських Українців щодо їх національних прав з українським народом у Росії і до цілої України примінити однакові способи гнету, надіючи ся тим способом осягнути історичну ціль Росії супроти України: стерти з лиця землі національну окремішність українського народу, заставити його розплисти ся в російськім „мори" **і так на руїнах України збудувати „велику єдину неподільну Росію".**

Ми бачили, як від Переяславського договору Росія постійно змагає до сеї цілі, руйнуючи політичну самостійність України, здавлюючи українське національне відродженє, притуплюючи совість російського громадянства.

Ми бачили також, як від самих початків українського національного відродженя в Австрії Росія звертає щораз пильнійшу увагу на українське національне житє в Австрії; як витворює серед українського народу в Австрії москвофільство яко передну сторожу російщеня українського народу в

Австрії і здобутя його теріторії; як чим близше до наших днів, тим голоснїйше заявляє, що протиукраїнська полїтика Росії вимагає завойованя австрійської України і знищеня здобутків українського національного житя в Австрії, і — як в тій цїли входить в союз з Поляками.

А підчас теперішної війни ми бачили, як Росія, занявши хвилево теріторію австрійської України, починала переводити свої пляни.

Вступаючи на австрійську Україну, головний командант російської армії великий князь Микола Миколаєвич видав відозву „Къ русскому народу", зазначуючи сим, що вважає український нарід в Австрії за часть російського народу і буде серед нього переводити російщенє, здавляючи українське національне житє.

Разом з російською армією вернули ся на австрійську Україну, відки були втїкли перед війною до Росії російські запроданці-москвофіли, сповняючи при російських властях службу шпіонів і доносщиків супроти українства.

Під обухом російських властий усе українське національне житє завмерло: ґазети і взагалї вся лїтературна продукція заборонена; товариства закриті; українських дїячів, на скільки не вспіли завчасу виїхати з завойованої території, вивезено на Сибір.

По містах і селах понаїздили були російські православні попи, щоби як найбільше людности „навернути" на російську православну віру. А голову грецько-католицької церкви, яка є історичною національною церквою українського народу в

Галичині, українського патріота ґрафа Андрія Шептицького вивезено до Курска.

А російський міністер заграничних справ Сазонов у своїй промові, виголошеній на першім засіданю зимової сесії Думи, вичисляючи причини, які заставили Росію до війни, заявляв, що **одною з причин було також те, що Австро-Угорщина й Німеччина вигодувала в Австрії проти Росії український рух.**

Сліпі і глухі, які не бачать і не чують того, що їм так проречисто показує історія поневоленя України.

Адже ще під конець 18-ого століття здавало ся їм, що — говорячи словами Шевченка — „Вторая доконала вдову сиротину". А одначе таки зараз тоді показало ся, що в „попелі тліє огню іскра великого, тліє, не згасає"... Надходить пора українського національного відродженя, проти якого царський уряд зробив усе, що тільки міг зробити, — і все даром! **Україна живе, розвиває ся і щораз голоснійше говорить про своє право на вільне житє.** Українське питанє стає питанєм міжнародної політики.

Трусливі струсі, які ховають голову в пісок, щоб не бачити ворога! Не хотять бачити, що сонце українського національного відродженя зійшло на **російській Україні,** що з російської України йдуть його животворні проміня на Україну австрійську, будячи тут українське національне житє. І так було все, від Котляревського аж до наших днів.

А вони кажуть, що се „Німець" сотворив **український національний рух; а їм здаєть ся, що**

вистане дістати австрійську Україну у свої руки — і станеть ся те, чого не могла осягнути на протязї 260 років полїтика царського уряду!

Знайте-ж, не страшна нам ся полїтика, хоч би і спбавдї вся Україна опинила ся у ваших руках! **Всетаки розвалимо царську тюрму і встане Україна!**

—o—

VII. УКРАЇНА І ТЕПЕРІШНА ВІЙНА.

Теперішна війна ствердила незвичайно важний для української справи факт, що українське питанє стало питанєм міжнародної полїтики. Таким чином Україна вертає знов до тої ролї, яку відгравала, почавши від Хмельницького до Розумовського, — **до ролї самостійного державного чинника в житю европейського Сходу,** чинника, який беруть в рахунок усї держави, заінтересовані в державнім укладї сил Східної Европи.

Запанувавши над Україною, московське царство перемінило ся в сучасну російську державу, яка безпосередно загрожує державам Середної Европи і державам балканським, а посередно цїлому культурному сьвітови.

Загрожені держави зрозуміли, що головним жерелом такої небезпечної для них великодержавної могучости Росії є її пановань над Україною. А зрозумінє сього мусить подиктувати їм їх полїтику супроти України в теперішній війнї. Визволити Україну зпід російського панованя значить — побудувати міцний державний вал між Середною Европою і Росією, та відкинути Росію від берегів Чорного Моря й увільнити від російської

небезпеки балканські держави. Сю ціль мусять осягнути в теперішній війні держави, які воюють з Росією, коли хотять увільнити ся від вічної російської небезпеки.

А колиб вони в теперішній війні сеї цілі не могли осягнути, то недалекий час, коли з огляду на російську небезпеку осягненє сеї цілі стане також цілию політики теперішних союзників Росії.

Міжнародне значінє українського питаня полягає в тім, що Україна однаково потрібна і для Росії і для її противників на аренї міжнародної політики; для Росії, — щоби щораз більше розвивати свою великодержавну могучість, а для її противників, щоб покласти таму розвиткови тої великодержавної могучости Росії. Для удержаня України при Росії були два шляхи: держати ся основ Переяславського договору, творячи з Росії й України двоєдину державу, — або здавляти спершу політичну самостійність, а опісля національне житє України, щоби перемінити її в часть російського національного орґанізму. Першим шляхом російські царі не пійшли. Державні традиції московського царства зробили їх нездібними до сього. А пійшовши другим шляхом, шляхом поневоленя України, Росія віддала свої карти в руки своїх противників на аренї міжнародної політики. На сій аренї вийде переможцем той, хто мати-ме по своїм боцї Україну. А Україна пійде з тим, хто запевнить їй самостійне державне істнованє.

Съвідома своєї цілі, українська національна політика використає теперішну війну, щоби **прискорити** своє національне визволенє.

Україну в її змаганях до національної самостійности при її приналежности до Росії жде довгий шлях важкої боротьби.

Сей довгий шлях скоротити може теперішна війна, коли Росія вийде так побита, що буде мусїла покорити ся волї своїх переможців. Тодї вони, щоб забезпечити ся перед російською небезпекою, мусять визволити зпід російського панованя Україну, — те жерело історичного зросту великодержавної могучости Росії.

Таким чином в інтересї української національної полїтики лежить погром Росії в теперішній війнї.

І то навіть в такім випадку, колиб той погром не був аж такий значний, щоби приніс Росії втрату (части або цїлої) української території. Бо в побитій Росії в кождім разї дотеперішна полїтика уряду буде скомпромітована і мусить пійти на уступки тим кругам громадянства, які домагають ся перебудови держави на справжних основах демократичної конституції. Така перебудова принесе й Українї ослабленє теперішного протиукраїнського гнету і змогу щораз успішнїйшої боротьби за свої права.

Коли би невдача Росії закінчила ся втратою української території, тодї можливі два висліди сього:

1) Або Росія втратить тільки незначну часть української території і тодї та територія буде очевидно прилучена до австрійської України. Се скрішить українську територіяльну, чисельну і полїтичну силу в Австрії так, що сим буде зломаний

всякий (головно польський) опір історичному домаганю австрійської України, поставленому при першій конституційній перебудові держави в 1848. р. і з того часу ставленому із щораз більшим натиском аж до наших днів: **утворити з австрійської України автономну українську провінцію з усіми правно-державними управненями, які дає автономним краям австрійська конституція.** Се значило би: збільшити українську територію, вільну від російського панованя, і закласти на ній основи державної самостійности цілої України.

2) Або Росія втратить значнійшу часть української території або і цілу Україну. Хто знає державне будівництво австро-угорської монархії, той зрозуміє, що в такім випадку прилученє здобутої української території до Австро-Угорщини неможливе. Утворити з тої території австрійську провінцію, значило би по перше: пересунути відношенє сил між Австрією й Угорщиною в користь Австрії, на що Угорщина не позволить; а по друге: пересунути відношенє сил між Німцями і славянськими народами в австрійськім парляментї в користь славянських народів, чого очевидно Німці не захотять. Крім того має тут голос також союзниця Австро-Угорщини Німеччина.

Таким чином силою обставин остаєть ся тільки **утворити з української території окрему державу,** яка оставала би тільки в близшім чи дальшім союзї з Австро-Угорщиною й Німеччиною.

Такі українські вигляди на випадок погрому Росії в теперішній війні. Значне скороченє або й повне виключенє того довгого шляху важкої бо-

ротьби, яка жде Україну за її національне визволенє під російським пановапєм.

Сим виглядам відповідає й українська національна полїтпка в Австрії в теперішній війні.

Австрійська Україна в манїфестї „Головної Української Ради" проголосила війну з Росією за визволенє України й орґанїзацією „Українських Сїчових Стрільців" бере чинну участь у війні, яко союзник держав, що воюють проти Росії.

Такесаме становище заняли також ті орґанїзації російських Українців, які, находячи ся поза межами російської державної власти, можуть свобідно виступати яко речники української полїтичної думки.

А придавлена 260-лїтним ворожим пановапєм російська Україна жде визволеня, яке їй має принести воєнний погром Росії.

Український нарід зробить усе можливе, щоби причинити ся до сього погрому.

МАНЇФЕСТ ДО „РОСІЙСЬКОГО НАРОДУ" В АВСТРІЇ.

„Найпростїйше" рішила Росія справу „визволеня" австрійської України, а саме, що український нарід є частю російського народу і тому прилученє його до Росії є визволенєм його з чужого ярма, завершенєм „збираня російської землї".

Манїфест великого князя Миколи Миколаєвича, який австрійську Україну зрівнує щодо національного поневоленя з Україною російською, в перекладї з російської мови звучить:

„Брати!

Творить ся суд Божий.

Терпеливо, з христіянською покорою, цїлі віки томив ся російський нарід під чужоземним ярмом, але ні хитростю ані переслїдуванями не можна було зломити в нїм надії свободи!

Як бурливий потік рве камінє, щоби злити ся з морем, так нема сили, яка спинила би російський нарід в його пориві до з'єдиненя!

Нехай не буде більше поневоленої Руси. Спадщина Володимира Сьвятого, земля Ярослава Осьмомисла, князїв Данила й Романа, скинувши ярмо, нехай заткне прапор єдиної, великої, недїлимої Росії.

Нехай сповнить ся провидїнє Боже, яке благословило дїло збирачів російської землї.

Нехай Господь поможе свому царственному помазанникови Миколї Олександровичеви, імператорови всеї Росії, завершити дїло великого князя Івана Калити!

А ти, многострадальна братія Руси, встань на стрічу російського війска!

Визволювані російські брати!

Всїм нам найдеть ся місце на лонї Матери Росії. Не кривдячи мирних людий якоїнебудь народности, не бачучи свого щастя в пригнїченю чужоземців, як се робили Шваби, звернїть свій меч на ворога, а серця свої до Бога з молитвою за Росію, за російського царя!"

Сей маніфест так „просто" рішає „визволенє" українського народу, що вистане сказати про нього тільки кілька слів. Він каже до українського народа: „Ти не є окремий український нарід, тільки часть російського народу! Відриваючи себе від держави, яка давала тобі змогу самостійного національного розвитку, забороняючи тобі далі розвивати свою національність, відбираючи тобі твою рідну мову і прадідну віру, руйнуючи весь дотеперішний доробок твого національного житя, накидуючи тобі російську мову й урядове російське православє, примушуючи тебе насильством стати частю російського народу, — ми тебе визволяємо!"

Так говорить маніфест головного російського команданта до українського народу в Австрії на занятій російською армією території, — говорить тесаме, що від Переяславського договору і до нинїшнього дня через 260 лїт здійснює полїтика російського уряду супроти 30 мілїонів українського народу в Росії.

А за словами пійшли дїла. Під обухом російського воєнного правління все українське житє було завмерло. Полїтичні партії опинили ся на еміґрації, щоби уникнути пімсти російського уряду та його прислужників — ренеґатів-москвофілів і щоби мати вільну руку в веденю української національної полїтики. Товариства — полїтичні, просьвітні, економічні, — розвязано. Пресу заборонено, на всї українські виданя наложено арешт, усуваючи їх з книгарського й бібліотечного обороту. Українській мові відібрано не тільки всї правнопубличні права, якими вона користувала ся на

основі австрійського державного ладу, але забороненої навіть в приватній переписці.

Не минула важка рука російського воєнного правління й віри українського народу в Галичині. Голову грецько-католицької церкви, до якої належить український нарід в Галичині, галицького митрополита ґрафа Андрія Шептицького вивезено з його столиці у Львові до Курска, а вірних грекокатолицької церкви російське воєнне правління при помочи хмари православних попів, які мов саранча під проводом черносотенного архиєрея Евлогія налетїли на нещасний край „навертає" на урядові російське православє, вивозячи „непокірних" грецько-католицьких сьвящеників на заслане.

Так російське воєнне правління шанує „дорогоцінну спадщину батьків, мову і віру" українського народу на занятій території. Російський головний комендант одним почерком пера рішає, що рідна мова і віра українського народу — не ті, які він доси вважав рідними, за яких права вів важку боротьбу з польськими гнобителями, яким здобув цїлий ряд прав. Нї, все те має бути зруйноване, і український нарід мусить признати своєю рідною мовою — навіть всупереч ученій повазї Петербурської Імператорської Академії Наук — **мову російську**, якої зовсїм не розуміє і яка йому зовсїм чужа, а своєю вірою уже йому **російське урядове православє.**

Одним почерком пера відібрати чотиром мілїонам людий їх мову й віру, зруйнувати все те, чим доси жила їх душа, — чи може бути більше вар-

варство не тільки в XX. столїтю, але на протязї цїлого історичного житя народів?!

Так виглядає російське „визволенє" українського народу.

Манїфест великого князя Миколи Миколаєвича говорить ясно, в якій цїли Росія хоче відібрати від Австрії українську територію. Микола II. хотїв би таким чином завершити „збиранє російської землї", сподїваючи ся, що так вдасть ся йому осягнути ту полїтичну цїль, яку мав на увазї Андрій Боголюбський, руйнуючи Київ, і Олексій Михайлович та його наслїдники аж до нинїшного дня, допускаючи ся віроломства супроти Переяславського договору: опанувати полудневі українські землї і накинути їм національність північно-руського, московського полїтичного центра.

Ся полїтика руйнованя самостійного житя українського народу, вбиваня його національної душі, яку російський уряд уже понад півтретя столїтя провадить супроти російської України і якої тепер зазнала на собі українська територія Австрії, називають ся в манїфестї російського команданта „визволенєм".